

УДК 821.161.2-3-343.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-14>

МІФОПОЕТИКА У ПОСТМОДЕРНОМУ РОМАНІ ІЛЛАРІОНА ПАВЛЮКА «Я БАЧУ, ВАС ЦІКАВИТЬ ПІТЬМА»

MYTHOPOETICS IN ILLARION PAVLYUK'S POSTMODERN NOVEL «I SEE YOU ARE INTERESTED IN DARKNESS»

Остапова Л. В.,

orcid.org/0009-0001-3058-6757

викладачка кафедри української філології

Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»

У статті увага зосереджена на понятті «міфопоетика», як на потужному інструменті, який письменники використовують для створення багатошарових, символічних і повних глибинного сенсу текстів, на прикладі роману Іларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить пільма». Автор майстерно вплітає міфологічні мотиви в тканину свого твору, створюючи атмосферу загадковості та підкреслюючи універсальні людські теми. Завдяки міфологічним мотивам Іларіон Павлюк у романі виходить за межі конкретної історії і торкається універсальних питань буття, добра і зла, життя і смерті. Автор звертається до глибинної символізації біблійних та міфологічних алюзій.

Нами виділено ключові міфологічні елементами в романі, а саме: пільма, село Буськів Сад (ад), звір, печера та ін. Пільма в романі постає символом зла, яке загрожує героям, але водночас і спокусливою силою, що приваблює їх. Цей архетип пронизує весь роман, від назви до сюжетних ліній. Пільма тут – це не просто відсутність світла, а безодня, що таїть у собі таємниці, страхи і спокуси. Село Буськів Сад у романі – не тільки місце дії, а своєрідний мікрокосмос, де відображаються всі людські вади і чесноти. Село нагадує міфологічний сад, який колись був раєм, але тепер перетворився на місце гріха і страждання. Серійний вбивця, якого називають Звіром, є архетипом зла, що загрожує спокою села. Його образ нагадує міфологічних монстрів, які карають людей за їхні гріхи. Ще одним символом роману, що сприяє міфопоетиці твору є вода, як символ очищення і відродження з одного боку, та небезпеки і загибелі – з іншого. Річка, що протікає через село, є межею між світом живих і мертвих.

У статті аналізується вплив на творчість Іларіона Павлюка художніх методів латиноамериканського «магічного реалізму» та оригінального українського його відповідника – «хімерної прози». Проводиться паралель між зразками художніх творів цих напрямів і сучасною літературою.

У дослідженні доведено, що міфопоетика в романі Іларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить пільма» надає твору глибини і багатошаровості. Завдяки використанню міфологічних мотивів автор створює унікальний світ, в якому реальність переплітається з міфом, а читач має можливість замислитися над вічними питаннями буття.

Ключові слова: міфопоетика, алюзія, ремінісценція, архетип, інтертекстуальність.

The article focuses on the concept of «mythopoetics» as a powerful tool that writers use to create multilayered, symbolic and full of deep meaning texts, using the example of Illarion Pavliuk's novel «I See You Are Interested in Darkness». The author skilfully weaves mythological motives into the fabric of his work, creating an atmosphere of mystery and emphasising universal human themes. Thanks to mythological motives, Ilarion Pavliuk goes beyond the specific story in his novel and touches upon universal questions of existence, good and evil, life and death. The author refers to the deep symbolism of Bible and mythological allusions.

We have identified the key mythological elements in the novel, namely: darkness, the village of Buskiv Sad (hell), a beast, a cave, etc. Darkness in the novel is a symbol of evil that threatens the characters, but at the same time a seductive force that attracts them. This archetype permeates the entire novel, from the title to the storylines. Here, darkness is not just the absence of light, but an abyss that conceals secrets, fears, and temptations. The village of Buskiv Sad in the novel is not only a place of action, but also a kind of microcosm where all human vices and virtues are reflected. The village resembles a mythological garden that was once a paradise, but has now become a place of sin and suffering. The serial killer, called the Beast, is an archetype of evil that threatens the peace of the village. His image is reminiscent of mythological monsters that punish people for their sins. Another symbol of the novel that contributes to the mythopoetics of the work is water, as a symbol of purification and rebirth on the one

hand, and danger and death on the other. The river that flows through the village is the boundary between the world of the living and the dead.

The article analyses the influence of artistic methods of Latin American magical realism and its original Ukrainian counterpart – bizarre prose on the works of Ilarion Pavliuk. A parallel is drawn between samples of works of art of these trends and modern literature.

The study proves that mythopoetics in Ilarion Pavliuk's novel «I See You Are Interested in Darkness» adds depth to the work. Through the use of mythological motives, the author creates a unique world in which reality is intertwined with myth, and the reader has the opportunity to reflect on the eternal questions of existence.

Key words: mythopoetics, allusion, reminiscence, archetype, intertextuality.

Постановка проблеми. Міфопоетичні образи та мотиви відіграють значну роль у створенні сюжетів художніх творів, тому вплив міфопоетики на літературу є очевидним. Звернення до міфу у «постміфологічні» епохи стає для багатьох письменників свідомим художнім експериментом, творчим переспівом міфологічного матеріалу, що значною мірою моделюють авторську манеру і стиль письма. При цьому міфопоетичне мислення виступає складовою авторського світосприйняття та художнього методу, оскільки є результатом поетичної творчості як міфотворчості. Одночасно міфопоетика виступає як у ролі об'єкта, так і методу дослідження художнього твору чи методологічним принципом дослідження поетичної творчості конкретного автора.

Серед сучасних українських прозаїків, які у своїй творчості широко використовують міфопоетичні засоби, останнім часом виділяється постать письменника, журналіста, захисника ЗСУ Іларіона Павлюка. Роман «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» ще не був активним об'єктом наукового літературознавчого дослідження, чим зумовлена актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Говорячи безпосередньо про міфопоетику, то дослідженням цього поняття займалися багато дослідників у різні часи. Поняття міфотворчості було репрезентоване декількома основними теоріями, серед яких виділяються: соціологічна (Е. Дюркгейм); лінгвістична (М. Мюллер); символічна (Е. Кассіер); структуралістська (К. Леві-Строс) тощо. В Україні дослідженням цієї проблеми займалися Гурдуз А. [1], який у статті «Типологія міфопоетичних технік в українській та західноєвропейській «прозі про землю» кінця ХІХ – початку ХХ ст.» проаналізував рецепції біблійного матеріалу у творах українських письменників; Зуенко М. [2] досліджувала проблеми міфопоетичного аналізу ліричного твору; Мишанич М. [3] у своїх дослідженнях розмежовував поняття міфу, міфології, міфологізму, міфокритики та міфопоетики та інші.

Що ж до творчості Іларіона Павлюка, то романи «Білий попіл» та «Танець недоумка» вже привернули увагу літературознавців, зокрема є дослідження Гонюк О. «Жанрово-стильові особливості роману Іларіона Павлюка «Білий попіл» [4], у якому проаналізовано специфіку взаємодії жанру «трилер» та стилю «нуар» у творі, осмислено їхню художню реалізацію, та стаття Вещикової О. «Наративні стратегії в романі Іларіона Павлюка «Білий Попіл» [5], де авторка описує засоби та сигнали, якими письменник інтригує читача у містичному творі.

Мета дослідження. Нашу увагу привернула наскрізна міфопоетика роману Іларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма», ремінісценції на міфологію та альянзи на відомі твори світової літератури. Увесь простір роману змодельований автором за допомогою міфологічної образності. Такий використаний письменником прийом міфообразів, що відсилають до конкретних витворів мистецтва, кіно та, навіть, біблійної літератури, зацікавлює читача ще більше, залишаючи стійке враження, потребу глибше відчитувати авторське художнє письмо, розгадуючи його художні таємниці.

Очевидно, що на автора роману «Я бачу, вас цікавить п'ятьма», де так чітко простежується міфопоетика інтертексту, відбувся не опосередкований, а досить чіткий і послідовний вплив досвіду письменників попередніх поколінь, а саме представників латиноамериканського «магічного реалізму» та оригінального українського його відповідника – «хімерної прози». Пред-

ставники цих стильових течій, зображуючи фантазмагоричне як звичайну подію, одивнювали реальність, надавали їй феєричного характеру, аби відстежити читачеве свідомісвідчуття, вразити парадоксами реальної дійсності, відкрити прихований сенс і ширші обрії буття. Міф, як найдавніший та найуніверсальніший спосіб контакту з безмежною таємничою дійсністю, виявився найпридатнішим для цієї мети інтертекстуальним засобом [6, с. 272]. Метою цього дослідження є детальний аналіз міфопоетики роману Іларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» та простеження впливу на творчість митця досвіду двох стильових течій: «магічного реалізму» та «химерної прози».

Виклад основного матеріалу. Міфопоетика (з давньогрецької «mythopoesis» (міфотворення)) – використовується для позначення оповідного жанру сучасної літератури чи кіномистецтва, в яких письменником чи сценаристом створюється нова міфологія [7, с. 131]. З точки зору літературознавства міфопоетика являє собою поетичний прийом творчого моделювання, який можна дифініціювати як систему переорганізації міфу за законами поетичної творчості [8, с. 409].

Окрім визначення самого поняття терміна «міфопоетика», важливою ланкою літературознавчої науки є й міфопоетичний аналіз тексту. М. Зуєнко визначає основні етапи аналізу: «1) визначити запозичені письменником із міфології міфи, ряд образів, мотивів, використаних окремих композиційних та сюжетних ходів міфу для організації художнього світу власного твору; 2) дати аналіз творчо переосмисленому письменником міфологічного матеріалу відповідно до ідейно-естетичного спрямування літературного контексту; 3) визначити функцію міфу в тексті; 4) установити місце і значення запозиченого міфологічного матеріалу для створення художньої картини світу митця, його художньої манери [2, с. 22].

Тобто, міфопоетику ми маємо розглядати як цілісну систему. При аналізі тексту, на нашу думку, особливу увагу слід приділити функції міфу в тексті, оскільки автор свідомо чи підсвідомо відправляє код читачу, маючи надію на його розшифрування.

Оскільки міф постає як система різноманітних кодів, символів, то «образи міфів перетворилися в архетипи, що укорінені в глибоких підсвідомих шарах психіки й утворюють основу всієї наступної поетичної творчості, тому вони перманентно репродукуються в літературі у вигляді константних образів й мотивів» [7, с. 136]. Зрозуміло, що міфопоетика відрізняється від міфології і поетики, являючи собою щось інше, особливе, хоча і міф, і поетика присутні у цьому понятті. За словами Умберто Еко, міфопоетика – це «переосмислення історії, навіть іронізування над нею, але іронія ця серйозна, оскільки мова йде ж про історію; це гра розуму, що перестала бути грою» [7, с. 45].

До питання витоків та історичних джерел сучасного постмодерного міфопоетичного роману, то саме «магічний реалізм» (середина ХХ ст., Латинська Америка) і «химерна проза» (друга половина ХХ ст., європейська література), що дивували читача представленням фантастичного у формі реального, навіть буденного, зробили відчутний вплив на сучасну літературу, зокрема це помітно і в творі Іларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма». Як зазначає дослідниця Горнятко-Шумилович А., «... український химерний роман, як і нова латиноамериканська проза, багато в чому виникли на основі національного бароко, можна з певним допуском говорити про умовно паралельний розвиток, більш чи менш одночасовий, але опертий на національну традицію, а тому в кожному випадку самотутній напрям розвитку літератури. Попри всю умовність паралелей, є можливість твердити, що існує опосередкований зв'язок між обома напрямками» [9, с. 188].

Скажімо, у новелі «Старий із крилами» колумбійця Габрієля Маркеса (один з представників напряму «магічний реалізм») розповідається, як на узбережжя, де мешкають рибалки, упав старий чоловік із крилами, втомлений польотом над океаном, родина рибалки поселила старого в курнику, адже той мав крила з пір'я, згодом усі мешканці поселення вимагали від нього доказів, що той дійсно ангел та може творити дива, або у романі українського письменника

Валерія Шевчука (майстер готичної прози та напряму «химерна проза») «Дім на горі» розповідає про життя чотирьох поколінь, які живуть у домі на горі. У долі кожного героя уперто простежується низка загадкових і дивовижних послідовностей: як тільки у сім'ї підрастає дівчина, невідомо звідки з'являється якийсь чоловік-красень, намагається її звабити, а потім зникає в невідомому напрямку, залишивши по собі сина. Народжена поза шлюбом дитина (обов'язково хлопчик) ніколи не сидить вдома, мандрує й зникає невідомо куди. Якщо ж невідомий чоловік підніметься на гору до будинку й нап'ється з рук дівчини води, то вже її ніколи не покине, а в шлюбі народиться дівчинка, яка мусить знати стару легенду й берегтися звабника. «Усе це переколошкало Галину душу, бо вже починала губити межі, де в цій історії фантастичне, а де реальне. Знала бабчину здатність надавати всьому неприродного значення, але цей збіг подій, що навалився притьма, був разуючий» [10, с. 300]. Хоч обидва твори показують реальне життя людей, але ця реальність ховається за міфічним, фантастичним світом народних оповідань.

Характерні риси «химерної прози», «магічного реалізму» й міфологізму – це тематично-образна двоплановість, звернення до міфу, використання умовно-метафоричних, алегорично-притчевих форм, які в конкретних, але дивно змінених образах здатні виражати бентежні почуття (роман-міф «Сто років самотності» Габрієля Маркеса, повість «Перевтілення» Франца Кафки, романи-притчі «Гра в бісер» Германа Гессе, «Левине серце» Павла Загребельного, «Герострати» Емми Андіївської, «У пащі дракона», «Дім на горі» Валерія Шевчука та ін). Гротескність і пародіювання, карнавалізація і театралізація, бурлескно-травестійні стильові елементи, алюзії та ремінісценції поєднані тут з історичними мотивами, філософічними аспектами. Винайдені «магічним реалізмом» стильові засоби переплетення реальних речей з барвистим міфологізмом, фантастикою чи містикою у народно-сміховому, іронічному чи пародійному обрамленні надають образіві понадчасової символічної барви, ненав'язливо, неначе грайливо, але настійливо нагадують про вічні цінності.

У цьому дослідженні увага зосереджена на міфопоетиці, як невід'ємному явищі сучасного постмодерного роману на прикладі бестселера українського письменника Іларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма». Уже сама назва роману «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» та трьох його розділів: «Пояс Каїна», «Місто Діт», «Лімб» – очевидні відсилання до міфотворчості. Ці заголовки творять важливу для розуміння роману наскрізну алюзійну мережу, що змушує читача постійно проєктувати романний сюжет на міф, що і є задумом твору. Як Данте Аліг'єрі у поемі «Божественна комедія» описував свою подорож у потойбічний світ, мандруючи колами пекла, так і кримінальний психолог, головний герой роману Андрій Гайстер опиняється у селищі Буськів Сад (на конструкції у центрі села з написом «Я люблю Буськів Сад» зазвичай переставала світитися літера «с», тому зі слова «сад» залишалося «ад») та блукає підземними катакомбами у пошуках зниклої дівчинки, але йому постійно перешкоджають досягти мети. Коли герой їде потягом у селище Буськів Сад (ад), він слухає пісню гурту AC/DC «Highway to Hell». Це слугує натяком, що герой їде до пекла. Хоча існує велика різниця між масовою та елітарною культурами, але автор органічно поєднує, немов на контрасті, пекло Данте та пекло з пісні відомого попгурту. Як тільки герой потрапляє у селище, одразу починається задуманий автором вихор пов'язаний із міфологічними образами.

По-перше, ім'я Андрій Гайстер – алюзія на образ птаха гайстра, лелеку, що давньогрецькою означає «зоря». Гайстер є символом давньої богині Вечірньої і Вранішньої Зорі. На обкладинці книги зображене око гайстра, або ж лелеки у мороці п'ятьми, тому обкладинка своїм символізмом дуже доповнює саму історію у романі.

По-друге, Іларіон Павлюк робить багато відсилань до міфології. Буськів Сад – це своєрідна модель пекла. Кожен мешканець мусить знову і знову проживати найгірше, що він вчинив у своєму житті. Там він зустрічає дуже дивного чоловіка у червоному шкіряному плащі, який неодноразово наголошує, що Андрію треба перейти на той бік річки. Харитон

Еребович – так звати дивного чоловіка у червоному, перевозить Андрія через річку на своїй вугільно-чорній машині з написом: «екскурсії на човнах». А в машині ціла колекція дуже стародавніх монет, які він отримує у подарунок від пасажирів, котрих перевозить у своєму авто. Його прізвище Балюк – явна відсилка на демона Баала, що є старшим демоном пекла. Іноді складається враження, що такі очевидні алюзії є, навіть, занадто карикатурними, як от ім'я Харитон Еребович – не хто інший, як Харон, котрий перевозить душі мертвих, за що вони розраховуються монетами, які зберігають під язиком; стародавні монети, одна з яких дивним чином опиняється в роті Андрія; річка Туонь, що є очевидною алюзією на Стікс, річку, що веде до царства мертвих.

Жінка Дора, що є алюзією на персонажа давньогрецької міфології Пандору, дає Андрію важливі підказки у пошуках вбивці, дає ключі, але просить не відчиняти дверей, добре знаючи, що це так не працює. Монашка і сліпий бармен виступають алюзією на демонів, а їхній улюбленець кролик, здається, ніби також штовхає до зла тих, у кого він опиняється.

Коли Андрій Гайстер їде у потязі до місця призначення, він зустрічає у вагоні дивного хлопчика на ім'я Ієронім, який з'являється зненацька та пропонує йому вибрати ягоду: червону полуницю чи синю чорницю. Таке рідкісне ім'я автор обрав для хлопчика невипадково, адже це пряма алюзія на картини нідерландського художника доби Відродження Ієроніма Босха. Увагу привертає не тільки дивне ім'я хлопчика, а й нестандартний колір його джинсів – зелений, з кишені яких стирчало дзеркало, що саме по собі дивно. На одній з найвідоміших картин Ієроніма Босха «Сад земних насолод», дійсно є зелений демон, до сидниць якого прикріплене дзеркало, в якому відображається ще один чорний демон, разом з оголеною жінкою, на грудях якої сидить жаба. На сторінках роману Іларіона Павлюка ми якраз знайомимось з такою жінкою, з брошкою у вигляді жаби на грудях, яку автор називає Дорою. Ця картина, датована 16 століттям, демонструє погляди митця на мораль і гріх. А диявол, як відомо, криється в деталях. На думку мистецтвознавців, «Сад земних насолод» є, мабуть, найвпізнаванішим зображенням пекла у всьому західному мистецтві. Алюзія у романі «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» на пекло Босха така ж упізнавана, як і на пекло з «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі.

У романі події відбуваються взимку, коли селище повністю заметене снігом, холод огортає всі події твору по аналогії з дантівським сьомим колом пекла, де скрізь крига, сніг, холод, що іменується Поясом Каїна, як і перший розділ роману. Кафе у селищі Буськів Сад має назву «Мінотавр», як і охоронець того ж самого сьомого кола дантівського пекла. До речі, кімната Андрія у єдиному на все село готелі «Сяйво» теж номер сім.

Усе, що відбувається у Буськовому Саду не підпорядковується людській логіці. Безліч питань залишаються без відповідей, а сенси, закладені автором, кожен розуміє по-своєму. Ця історія про гріхи, що матеріалізуються, і спокуту, дорожчу за спокій, про вибір у житті, про відчуження від світу, історія про непробивну людську байдужість і про «звіра», який сидить у кожному, що, напевно, є найочевиднішою алюзією автора на люцифера, що дуже добре накладається на всю дантівську атмосферу роману.

Висновки. У творі Іларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» закладені характерні риси постмодерної літератури: гра з читачем, нездоланна пристрасть до містифікації, алюзійність та інтертекстуальність, елементи пародіювання, іронічне тлумачення літературних традицій, що збагачують зміст художнього твору у сприйнятті сучасного читача. Усвідомлення цього живить непривихану постмодерністичну пристрасть до стилізації, цитування і переінакшення чужих текстів задля досягнення діалогу з багатоголосою світовою культурою.

Використання міфопоетичного прийому Іларіоном Павлюком в романі «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» дозволяє автору стисло зафіксувати у творі значний обсяг існуючого культурного змісту, розширивши наративний хронотоп розповіді, свідомого експериментувати у царині міфотворення. Використані автором міфологічні мотиви, сюжети, образи сприяють увираз-

ненню складного символічно-філософського ідейного змісту роману. Іларіон Павлюк презентує власну міфопоетичну модель сучасного світу, таким чином «вічні» питання людського життя набувають сучасного змісту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гурдуз А. Міфопоетика літературного твору та міфопоетична парадигма: теоретичний аспект. *Зарубіжна література в школах України*. 2006. № 6. С. 57–59.
2. Зуєнко М. Проблеми міфопоетичного аналізу ліричного твору. *Філологічні науки*. 2012. № 10. С. 21–25.
3. Мишанич М. Міф, міфологія, міфологізм, міфокритика, міфопоетика: історія інтерпретації і розмежування понять : Доп. на V Міжнар. конгресі українців (м. Чернівці, 26–29 серп. 2002 р.) / М. Мишанич, С. Мишанич; Міжнар. асоц. українців. Донецьк : Норд-Прес, 2002. 58 с.
4. Гонюк О. Жанрово-стильові особливості роману І. Павлюка «Білий попіл». О. В. Гонюк, О. В. Шаф. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1, Вип. 24. С. 183–189.
5. Вещикова О. Наративні стратегії в романі Іларіона Павлюка «Білий попіл». *Studia ukrainica rosniensia*. 2021. Vol. IX/1. P. 121–130.
6. Порівняльне літературознавство : підручник / В. Будний, М. Ільницький. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
7. Кобзар О. Міфопоетика як предмет і метод літературознавчого дослідження. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 22–23 квітня 2010 року «Міжкультурна комунікація: мова-культура-особистість». Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія». Вип. 15. 2010. 376 с.
8. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
9. Горнятко-Шумилович А. Український химерний роман в контексті латиноамериканського магичного реалізму. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Випуск 33: Теорія літератури та порівняльне літературознавство. Львів, 2004. С. 184–190.
10. Шевчук В. Дім на горі : роман. Київ : Видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 213. 560 с.
11. Павлюк І. Я бачу, вас цікавить п'ятьма : роман. Львів : Видавництво Старого Лева, 2024. 664 с.